

Kulturgärning Nådendals birgittiner till fromma

Mikko Kauko & Marko Lamberg (toim.), *Naantalin luostarin kirja*, 499 s., Tietolipas 254, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2017.

NÅDENDALS KLOSTERBOK (handskriften Codex Holmiensis A 49) är en samling medeltida texter som numera bevaras i Kungliga biblioteket i Stockholm. Handskriften är sällsynt och hör ihop med den birgittinska klosterrörelsen, som grundades av Heliga Birgitta och vars moderkloster var Vadstena. Texterna togs med av några av munkarna och nunnorna som anlände till Finland när ett kloster (*Vallis gratiae*) grundades 1438 och flyttades till Reso år 1442, nuvarande Nådendal. En del av texterna har tillkommit senare i Nådendals kloster och bundits in i samma handskrift. Den är sällsynt eftersom den är en av de få finländska medeltida böcker som bevarats till eftervärlden i sin helhet. Boken var först och främst ämnad för klostrets nunnor, men en sekundär publik utgjordes av lekmän som besökte klostret. Enligt klosterregeln skulle man läsa högt på folkspråk för nunnorna under måltiderna, så att även de som inte förstod latin kunde ta del av texternas innehåll. Möjligen kunde texterna även fungera som stöd i själavård för ett mindre antal personer.

Redaktörerna presenterar också hur boken slutligen hamnade i Stockholm. Efter reformationen då Nådendals kloster upphörde att existera, troligen på 1590-talet, verkar boken och andra liknande verk ha förts till Åbo. Den fanns nämligen i Åbo domkyrka, där antikvarien Elias Brenner fann den år 1671. Brenner förde handskriften till Antikvitetskollegiet i Uppsala, där den blev en del av den medeltida handskriftssamlingen innan kollegiet och samlingarna flyttade till Stockholm. År 1780 delades samlingarna mellan Kungliga biblioteket och Riksarkivet, då boken tillföll KB. På 1800-talet var handskriften utlånad till Uppsala universitetsbibliotek innan den återvände till KB 1849. Under åren i Uppsala hade forskare läst, redigerat och publicerat en del av texterna. I likhet med andra medeltida handskrifter började forskarna ge ut texter som fanns i kodexarna, i till exempel Svenska fornskriftsällskapets serier.

I denna volym är samtliga av de fornsvenska texterna i Nådendals klosterbok översatta och redigerade i samma volym. Ett syfte, menar redak-

törerna, var att få översättningen till finska att tilltala och nå den nutida läsaren. Boken är inte textkritiskt redigerad, men är försedd med redaktörernas kommentarer. Kommentarer och förklaringarna kunde dock vara fler, eftersom mycket i texterna kanske ändå inte öppnar sig med lätt-het för den breda allmänheten.

Texterna i handskriften är 26 till antalet och många är till sin karaktär andlig uppbyggelse-litteratur, men bland dem finns även recept samt en novellsamling om relationer mellan män och kvinnor. Den första texten är en bön till helgonen av engelskt ursprung. Den följs av legenden om Sankt Ansgar och legenden om Sankt Gregorius av Armenien, som båda är långa och utförliga. I likhet med invånarna i Nådendal missionerade dessa helgon i kristenhetens gränsområden. Legenderna följs av Sankt Bernhards råd för en ödmjuk livsstil, vilka är uppbyggande och förevisar kristliga dygder i likhet med följande text, Barlaams och Josafats legend, vars rötter de facto verkar finnas i buddhismen. En av de mest berömda delarna av kodexen, Klosters örtabok, följer härnäst och är enligt redaktörerna uppenbarligen den första av de texter som tillkommit i Nådendal. Efter örtaboken följer en lovprisning till Jungfru Maria – en bön – samt berättelsen om sju vise män som är en *exemplum*-text med ett budskap. Härfter kommer berättelsen om en munk, som fick se paradiset och skärselden. Den inleder en svit av texter som fokuserar på det eviga livet. I dem bes även böner, främst till Jesus och Maria, såsom i den följande texten: Femton böner om Kristi pina till Kristi kroppsdelar och de följande om Jesu sår samt om Jesu mors fem sorger (inklusive en bön till Maria). Efter dessa kommer en kort bön till skyddsängeln samt en text om Marias sju glädjeämnen och en kort text om Kristi pina, även den en bön till Jungfru Maria. Den sistnämnda följs av böner till Jesus Kristus samt en bön om skydd mot den onda (på latin). Följande text handlar om jungfrun, som fick en syn på väg hem från Jerusalem. Den följs av en text om Maria och platserna för Kristi femton lidanden – en mycket intressant djupdykning i den andliga anatomin av ort och ställe i det heliga landet – en form av minneskultur. Denna text följs ytterligare av åtta texter: om tecken på sann ödmjukhet, böner till Sankta Anna och andra helgon samt Kristi kropp, råd för att bikta en sjukling, Sankt Germanus legend, Ödmjukhetens tolv steg, Utdrag ut den Gudomliga vishetens mätare (det vill säga utdrag ur Heinrich Seuses verk *Horologium sapientiae* – Seuse var samtida med Heliga Birgitta), Sankta Genovevas legend (ett franskt kvinnligt helgon) samt Jungfrun Sankta Macras lidanden. Sankt Germanus legend påminner om Ansgars och Gregorius och betonar vikten av mission. Texterna som behandlar ödmjukhet förklaras av denna dygds stora betydelse under medeltiden, menar redaktörerna. De två sista texterna om kvinnliga helgon fanns möjligen med för att vara förebilder för nunnorna.

Ett gemensamt drag för de flesta av texterna är mariologin – många av texterna är böner till Maria, handlar om hennes sorg och glädje och var troligen menade att vara något nunnorna kunde relatera till. Jungfru Maria var en mycket central gestalt för Heliga Birgitta och därför närvarande i hennes uppenbarelser, i hela kloster tanken samt i böner och tidegärd etcetera. Till sin natur är texterna i Nådendals klosterbok överlag allmänneuropeiska och speglar sin tid – boken är en typisk samlingshandskrift. Den text, som skiljer sig särskilt mycket från de övriga, är örtaboken, som behandlar botemedel mot olika sjukdomar. Det är även möjligt, menar redaktörerna, att boken användes som ett pedagogiskt verktyg för att lära ut textproduktion. En del av texterna är nämligen färdiga, medan andra verkar vara endast utkast. De äldsta texterna är skrivna av två händer, men med de senare tillkomna texterna inräknade är antalet skribenter åtminstone 14.

De olika texterna i Nådendals klosterbok reflekterar en judeo-kristen och europeisk värld, men det finns även indiska inslag i ett par texter, fastän händelserna förlagts till Europa. Trots att boken har allmänneuropeiska rötter kan den ändå ses som en unik helhet. Genom litteraturen stod Nådendal i kontakt med resten av världen, menar redaktörerna.

Översättningsarbetet sattes igång av professor Rauno Tirri och hans fru Seija, som har översatt en del av texterna i Nådendals klosterbok. I och med Mikko Kaukos och Marko Lambers översättningar av de övriga texterna är samtliga nu översatta till finska – en verklig kulturgärning. Arbetet finansierades av Emil Aaltosen säätiö. Verket är försedd med en sammanfattning på svenska skriven av redaktörerna, där de ytterligare summerar sina iakttagelser om själva handskriften, redaktions- och översättningsarbetet (s. 487–489). Arbetet är noggrant och väl genomfört med stor expertis gällande såväl själva språket som innehållet och kännedomen om de birgittinska ramarna.

Översättningen till finska ökar med säkerhet det inhemska intresset för medeltiden och birgittinerna. Syftet är klarligen även att påvisa hur internationell denna tidsepok var i vårt land och hur medveten man var om världen, mänskighetens historia, meningen med livet och livet bortom döden. I dagens negativa språkklimat är översättningar återigen dagsaktuella. Förhoppningsvis kommer översättningen att väcka ett brett intresse för medeltiden, birgittinerna och deras världsbild även hos den breda allmänheten – det är den väl värd.

Eva Ahl-Waris